


The position of the jurisprudential theory of transactions with legal entities in life insurance with regard to general social security policies

Mohamad Hosein Nazemi Ashani

Assistant Professor, Department of Theological Education, Farhangian University, Tehran, Iran (Corresponding author).


m.h.nazemi@cfu.ac.ir

 0000-0002-1732-6061

Ali Khulusi

Level 4 graduate of the seminary and visiting professor at Farhanigan University, Tehran, Iran.

Ali.kholosi@gmail.com

 0000-0000-0000-0000

Abstract

With regard to paragraph 5 of the general policies of social security and the increasing acceptance of the current society of various and different types of life insurance and the challenge of its legitimacy from the side of consumers and experts and experts of this type of insurance, the necessity and necessity of research on this issue is revealed. Since the validity of any contract in terms of Shariah ruling depends on whether it meets the general conditions of the validity of the contract and correct jurisprudential foundations, those matters must be addressed in detail. And because nowadays all life insurance contracts are concluded with insurance companies and insurance companies are also examples of legal entities, therefore, in the present study, with a descriptive and analytical method, the theory of authenticity of transactions with legal entities is considered as one of the governing jurisprudence foundations of insurance transactions. Life is paid. According to the findings of the research, by insisting on the applications and generality of evidence of transactions and contracts and paying attention to the point that the examples of legal entities are not exclusive to the examples of legal entities of the time of Sharia; Rather, each time has specific examples related to that time that have been created according to the time and new requirements, such as today's insurance companies, which are new examples of legal entities, there is no obstacle to the validity and correctness of transactions with legal entities.

Keywords: Life insurance, Jurisprudence, General social security policies, Legal entities.

Extended abstract

Introduction

Interpersonal communication is a fundamental human need that plays a crucial role in personal growth and the continuity of social life. However, many individuals pay little attention to improving these skills. The Quran and religious teachings—especially Islam—place special emphasis on communication skills, particularly verbal communication. Principles such as honesty, friendliness, active listening, fairness, confidentiality, empathy, and humility are considered the foundation of healthy communication. Prophets and infallible figures are introduced as exemplary models of effective communicators.

In the era of modern communication, alongside challenges like cyberspace and cultural diversity, teaching communication skills based on Quranic teachings is essential. This study adopts a novel approach by systematically examining the communication patterns of Quranic role models and, by integrating various communicative dimensions and contemporary theories, offers practical solutions for improving human communication and effectively conveying religious concepts. The research bridges religious knowledge and modern communication sciences, contributing to enhanced religious preaching and better social relations.

Research Method

This study employs a descriptive-analytical-content analysis approach to explore the communication patterns of prophets in the Quran. In the descriptive phase, the characteristics and communicative components of the prophets are identified and described. The analytical phase investigates semantic and causal relationships between these components and the success in conveying religious messages. The content phase focuses on Quranic verses and interpretations to extract communicative themes such as empathy, honesty, and metaphors.

Data collection utilized library research, documentary methods, and note-taking. Sources included the Quran, authentic commentaries, hadith collections, scholarly articles, and biographical texts. Analytical tools were employed MAXQDA software, Quranic hermeneutics, and comparative analysis with modern communication theories. Finally, validation was

conducted through content validity, data triangulation, and expert reviews. By using an interdisciplinary approach (theology and communication), this research uncovers prophetic communication patterns and their theoretical and practical applications.

Theoretical Considerations

Verbal communication skills are among the most vital tools for human interaction and the key to effective communication. Weakness in these skills often leads to conflict. Verbal communication involves message transmission through both spoken and unspoken language and applies in interpersonal, group, and organizational contexts. The Quran and traditions emphasize communication skills across four domains: with oneself, with God, with others, and from God to creation, highlighting the importance of establishing and maintaining relationships. From religious and psychological perspectives, strengthening verbal communication skills plays a significant role in mental health and improving individual and social relationships.

Findings

The findings are examined in two main sections:

A) Quranic Role Models and Patterns in Conveying Religious Concepts

1- Necessity of the Role-Modeling Method: The Quran and the conduct of the infallible introduce the role-modeling approach as the most effective method for education and preaching. Through this method, the preacher embodies teachings through their behavior, attracting the audience by aligning speech and action.

2- Types of Role Models in the Quran: The Quran presents role models at various levels, from prophets possessing comprehensive qualities like Prophet Muhammad (PBUH) to distinguished individuals exemplifying specific traits such as patience or devotion. Some role models are individual, while others are collective (e.g., the People of the Cave).

3- Variety in Role-Modeling Methods: Quranic role models adapted their methods to the circumstances, utilizing tools such as speeches, letters, teaching, admonition, warnings, and encouragement. The flexibility of this approach demonstrates its capacity to address diverse audience needs.

4- Dimensions of the Role-Modeling Method: This method has two complementary dimensions:

- The preacher as a role model
- Introduction of historical or contemporary role models for inspiration

5- Advantages of the Role-Modeling Method:

- Indirect yet impactful preaching
- Consistency between belief and practice
- Prevention of deviation
- Ease of emulation due to the humanity of role models
- Practical demonstration of religious teachings

6- The Status of Infallibility in Role Models: Prophets and Imams are ideal role models because of their infallibility. However, non-infallible models, such as the believer from Pharaoh's household, were also inspired by facing similar human conditions.

7- Classification of Quranic Role Models: Categories include prophets/non-prophets, infallible/non-infallible, comprehensive/multidimensional, named/anonymous, individual/collective. These classifications illustrate the breadth and diversity of exemplary models.

8- Critique of the Role-Modeling Method: While the benefits of this method are evident, it depends heavily on the quality of the role model and may face challenges like misinterpretation, over-idealization, and unrealistic expectations.

B) Comparison of Quranic Communication Methods with Contemporary Advertising

1- Communication Methods of Quranic Role Models: Prophets conveyed religious concepts using methods like truthfulness, kindness, reasoning, goodwill, phased messaging, and gentle responses to accusations. These approaches were grounded in wisdom, sincerity, and consistency between words and actions.

2- Features of Contemporary Advertising: Modern advertising tends to be instrumental and non-value-based, focusing on material interests, emotional manipulation, and exaggerated tactics. New media platforms have expanded this reach but often lack ethical and spiritual commitment.

3- Principles Distinguishing Quranic Preaching from Modern Advertising: Quranic preaching is based on innate human nature (fitrah), truth, ethics, and a holistic view of humanity. In contrast, contemporary advertising often lacks these qualities and can cause confusion or deviation.

4- Role of Verbal and Nonverbal Skills: Alongside speech, prophets utilized facial expressions, body language, gestures, and appearance to communicate effectively. The Quran highlights the importance of these elements in understanding audience needs and establishing effective connections.


Conclusion

As a result, communication skills such as effective dialogue and active listening, alongside rationality, play a crucial role in conveying religious messages. Prophets, by understanding their audiences' circumstances and employing diverse communication methods, were able to accurately transmit religious concepts. This study emphasizes that in order to raise a faithful and capable generation in communication, religious teachings must be integrated from childhood with modern educational methods, media, and interdisciplinary resources. These skills create a bridge between tradition and modernity, strengthen social relationships, and redefine Islamic identity in the face of global challenges. Ultimately, the Quran offers a variety of individual and collective models that provide both practical and theoretical frameworks for religious communication, proving effective in personal development as well as social reform.


Keywords: Qur'anic role models, Communication patterns, communication skills, Religious propagation, Prophets' mission, Transmission of religious concepts.

جایگاه بیمه عمر در سیاست‌های کلی تأمین اجتماعی با توجه به صحت یا بطلان فقهی معامله با اشخاص حقوقی

محمدحسین ناظمی اشنی

استادیار گروه آموزش الهیات دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
m.h.nazemi@cfu.ac.ir  0000-0002-1732-6061

علی خلوصی

دانش‌آموخته سطح ۴ حوزه علمیه و استاد مدعو دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.
Ali.kholosi@gmail.com  0000-0000-0000-0000

چکیده

با عنایت به به بند ۵ سیاست‌های کلی ابلاغی تأمین اجتماعی و استقبال روزافزون جامعه کنونی از انواع گوناگون و متفاوت بیمه عمر و چالش مشروعیت آن از سمت مصرف‌کنندگان و صاحب‌نظران و کارشناسان این‌گونه بیمه و بر اساس بند (ج-۱) الزامات تحقق سیاست‌های کلی نظام، ضرورت و لزوم پژوهش پیرامون این موضوع آشکار می‌گردد. از آنجایی که صحت هر عقد و قراردادی به لحاظ حکم شرعی متوقف بر این است که واجد شرایط عمومی صحت قرارداد و مبانی فقهی صحیح باشد، باید به آن موارد به‌طور دقیق پرداخته شود. از آن‌رو که امروزه تمامی قراردادهای بیمه عمر با شرکت‌های بیمه‌ای منعقد می‌شود و شرکت‌های بیمه نیز از مصادیق شخص حقوقی به‌شمار می‌آیند، بدین‌جهت در پژوهش حاضر با روش توصیفی تحلیلی به نظریه صحت معاملات با اشخاص حقوقی به‌عنوان یکی از مبانی فقهی حاکم بر قراردادهای بیمه عمر پرداخته می‌شود. بنا به یافته‌های پژوهش با تمسک به اطلاقات و عمومات ادله معاملات و عقود و التفات به این نکته که مصادیق اشخاص حقوقی، منحصر در مصادیق اشخاص حقوقی زمان شارع نیست بلکه هر زمان دارای مصادیق خاص مربوط به آن زمان می‌باشد که متناسب با زمان و مقتضیات جدید به‌وجود آمده است.

کلیدواژه‌ها: بیمه عمر، صحت فقهی، سیاست‌های کلی تأمین اجتماعی، اشخاص حقوقی، سیاست‌های کلی نظام.

شاپای الکترونیک: ۲۵۵X-۶۵۵۸ / پژوهشکده تحقیقات راهبردی / فصلنامه علمی راهبرد اجتماعی فرهنگی

 10.22034/ses.2025.489664.1632

 CC BY

 OPEN ACCESS

مسئولیت مقاله از نظر محتوای علمی و نظرهای مطرح‌شده در متن آن، به عهده نویسندگان و یا نویسنده مسئول مقاله می‌باشد و مورد تأیید / عدم تأیید صاحب امتیاز نشر به راهبرد اجتماعی فرهنگی نمی‌باشد.

مقدمه و بیان مسئله

سیاست‌های کلی تأمین اجتماعی به‌منظور جامعیت دادن و انسجام‌بخشی به تلاش‌های نظام و ایجاد جهش در این زمینه ابلاغ شده و با توجه به اهمیت و جامعیت آن به‌عنوان یک سند بالادستی، تحقق آن مستلزم تغییرات اساسی در قوانین و مقررات جاری و تلاش‌های جدی در این عرصه است. تأمین رفاه کلی برای عموم مردم، ریشه‌کن کردن محرومیت و فقر، حمایت کردن از گروه‌ها و اقشار مورد هدف خدمات و امکانات اجتماعی همچون افراد از کارافتاده، بی‌سرپرست، سالمند و معلول و آن مواردی که مورد هدف رفاه و تأمین اجتماعی می‌باشند که در قانون اساسی در اصل‌های ۳، ۲۱، ۲۸، ۲۹، ۳۱ و ۴۳ آورده شده است، ایجاب می‌کند یک نظام توانمند و جامع، کارآمد، کرامت بخش و عادل، جهت تأمین و فراهم کردن رفاه اجتماعی همه افراد تدوین و اجرا شود که از الگوهای ایرانی - اسلامی تبعیت کرده و بر مبنای نظام اداری مؤثر و کارآمد، برطرف کردن تشکیلات و سازمان‌های غیرضروری و حذف تبعیض‌های ناروا و بهره‌بردن از مشارکت‌های مردمی تشکیل شود (خامنه‌ای، ۱۴۰۱).

ابلاغ سیاست‌های کلی تأمین اجتماعی از سوی رهبر معظم انقلاب اسلامی (مدظله العالی) (جدول ۱) چهارچوب و بستر روشنی برای تحول بنیادی مبتنی بر عدالت در اهداف، رویکردها، ساختار و فرایندهای تأمین اجتماعی و تحقق آینده مطلوب برای کشور و حوزه تمدنی آن و الگودهی برای سایر کشورها فراهم کرده است. بر اساس بند (ج-۱) الزامات تحقق سیاست‌های کلی نظام، برای تحقق سیاست‌های مذکور، قوه مجریه موظف است با کمک مجلس شورای اسلامی و قوه قضاییه و بسیج دستگاه‌های مسئول، برنامه جامع تحقق این سیاست‌ها را شامل تقدیم لوایح، تصویب مقررات و اقدامات اجرایی لازم، ارائه کند. برای تبدیل و تضمین پیاده‌سازی سیاست‌های کلی تأمین اجتماعی به مطالبه عمومی، تبدیل آن‌ها به گفتمان عمومی نخبگانی و مردمی در کشور ضروری است. امام خامنه‌ای در خصوص اهمیت و ضرورت گفتمان‌سازی می‌فرماید: وقتی یک موضوعی گفتمان شد، در داخل کشور و به‌صورت یک موضوع متفهم عرفی عمومی درآمد به‌طور طبیعی جریان پیدا می‌کند گفتمان‌سازی این است (خامنه‌ای، ۱۴۰۱). براین‌اساس گفتمان‌سازی ضرورت تحقق سیاست‌های مذکور است. بررسی زیرساخت‌های فقهی بیمه عمر می‌تواند به تحقق این مهم کمک نماید. در توضیح بیمه عمر می‌توان

عنوان کرد بیمه عمر یک نوع قرارداد است که توسط آن، بیمه‌گر در مقابل اقساطی که بیمه‌گذار پرداخت می‌کند تعهد می‌دهد که مبلغ مشخص و معینی از مال و دارایی را به شخص ثالث یا بیمه‌گذار واریز کند. بر مبنای اختلاف در مفاد انواع بیمه عمر مبلغ و وجه تحت حمایت بیمه یا هنگامی که بیمه‌گذار فوت کند، به حساب اشخاصی که بیمه‌گذار تعیین کرده است (ذی‌نفعان) که عموماً وراثت متوفی هستند، واریز می‌گردد و یا هنگامی که بیمه‌گذار زنده باشد، بعد از انقضای مدت مشخص به حساب شخص بیمه‌گذار یا ذی‌نفعان واریز می‌گردد و شیوه پرداخت وجه بیمه‌ای، بر اساس توافق دو طرف صورت می‌پذیرد. همچنین، بیمه عمر از عقود نوآورده می‌باشد که در همراهی دیگر بیمه‌ها فقیهان به بحث در مورد آن پرداخته‌اند و برای مطابقت آن با موازین و قوانین فقهی، راهکارهای متفاوتی ارائه داده‌اند؛ اما آن موضوعی که از اهمیت فراوانی در اثبات صحت شرعی بیمه عمر به‌عنوان یک عقد مستقل برخوردار است عبارت است از اثبات این مطلب که معاملات با اشخاص حقوقی، از حیث شرع صحیح می‌باشد و اثبات این موضوع نیازمند بررسی و ادله خاص خود می‌باشد. شایان‌ذکر است که امروزه بیمه‌گذاران با شرکت‌های بیمه که اشخاص حقوقی می‌باشند، قرارداد بیمه عمر منعقد می‌کنند و یکی از طرفین عقد، شخص حقوقی می‌باشد. از این‌رو باید در قدم اول اثبات کرد که معامله با اشخاص حقوقی از نگاه شرع، صحیح و دارای اعتبار می‌باشد و در مرحله بعد به بررسی سایر موارد پرداخته شود. این نکته‌ای بس مهم است که شاید بتوان گفت در تمامی تحقیقات و پژوهش‌هایی که پیرامون بیمه عمر صورت گرفته است، مغفول واقع شده است و به آن پرداخته نشده است.

جدول (۱): سیاست‌های کلی حوزه رفاه و تأمین اجتماعی ابلاغی رهبر معظم انقلاب اسلامی (مدظله العالی)

بند	متن سیاست‌های کلی تأمین اجتماعی
۱	استقرار نظام تأمین اجتماعی به‌صورت جامع، یکپارچه، شفاف، کارآمد، فراگیر و چندلایه
۲	ایجاد یک سازوکار تخصصی و فرابخشی به‌منظور حفظ انتظام و انسجام امور مربوط، لایه‌بندی و سطح‌بندی خدمات، ایجاد وحدت رویه، اعمال نظارت راهبردی در تکوین و فعالیت سازمان‌ها و صندوق‌ها و نهادهای فعال در قلمروهای امدادی، حمایتی و بیمه‌ای و شکل‌دهی پایگاه اطلاعات، با رعایت ملاحظات امنیتی مربوط به نیروهای مسلح و دستگاه‌های امنیتی کشور
۳	پایبندی به حقوق و رعایت تعهدات بین‌نسلی و عدم تحمیل طرح‌های فاقد تضمین

بند	متن سیاست‌های کلی تأمین اجتماعی
	مالی بین نسلی، تأمین منابع پایدار، رعایت محاسبات بیمه‌ای و تعادل بین منافع و مصارف و حفظ و ارتقاء ارزش ذخایر سازمان‌ها و صندوق‌های بیمه‌گر اجتماعی به‌عنوان اموال متعلق حق مردم با تأکید بر امانت‌داری، امنیت، سودآوری و شفافیت با ایجاد سازوکار لازم
۴	اصلاح قوانین، ساختارها و تشکیلات سازمان‌ها و صندوق‌های بیمه‌گر اجتماعی در جهت تأمین عدالت و یکسان‌سازی قواعد و مقررات بیمه‌ای و جلوگیری از ایجاد و انباشت بدهی‌های دولت و رعایت قواعد بیمه‌ای و تأمین بار مالی تضمین‌شده و بین‌نسلی
۵	<p>لایه‌بندی امور امدادی، حمایتی و سطح‌بندی خدمات با رویکرد فعال دولت براساس وسع و استحقاق، به‌ترتیب ذیل:</p> <ul style="list-style-type: none"> - امور امدادی از محل پوشش بیمه‌ای، مشارکت‌های مردمی و مساعدت دولت. - امور حمایتی با هدف رفع فقر و آسیب اجتماعی و تضمین سطح پایه خدمات از محل منابع دولتی، عمومی و مردمی. - امور بیمه پایه برای آحاد جامعه متناسب با وضع آنان از محل حق بیمه سهم بیمه‌شدگان، کارفرمایان و دولت. - امور بیمه‌های مازاد و تکمیلی از محل مشارکت بیمه‌شدگان و کارفرمایان با مشوق‌های مالیاتی و پشتیبانی حقوقی دولت در فضای رقابتی. - حفظ قدرت خرید اقشار ضعیف جامعه از طریق متناسب‌سازی مزد شاغلین، مستمری بازنشستگان و مقرری بیکاران. - اعمال رویکرد مناسب برای زدودن جلوه‌های آشکار فقر و آسیب اجتماعی از محلات کم برخوردار شهری و مناطق روستایی و عشایری.
۶	بسط و تأمین عدالت اجتماعی، کاهش فاصله طبقاتی با هدفمندسازی یارانه‌ها، دسترسی آحاد جامعه به خدمات تأمین اجتماعی، توانمندسازی، کارآفرینی، و رفع تبعیض‌های ناروا در بهره‌مندی از منابع عمومی.
۷	استقرار نظام ملی احسان و نیکوکاری و ایجاد پیوند میان ظرفیت‌های مردمی و دستگاه‌های موظف.
۸	ارائه خدمات لازم به‌منظور تحکیم نهاد خانواده و فرزندآوری
۹	الزام به تهیه پیوست تأمین اجتماعی برای طرح‌ها و برنامه‌های کلان کشور

۱. اهداف و سؤال‌های پژوهش

امروزه تمامی قراردادهای بیمه عمر با شرکت‌های بیمه‌ای منعقد می‌شود و شرکت‌های

بیمه‌ای نیز از مصادیق اشخاص حقوقی محسوب می‌شوند. از این رو باید در اولین گام در جهت اثبات مشروعیت بیمه عمر، به این مطلب اساسی و بنیادین پرداخته شود که معاملات با اشخاص حقوقی از نگاه شرع، صحیح و معتبر می‌باشد و در مرحله بعد به بررسی سایر موارد پرداخته شود؛ اما آنچه که در هیچ‌یک از پژوهش‌ها پیرامون اثبات مشروعیت بیمه عمر از دیدگاه فقه امامیه مورد عنایت و توجه پژوهشگران و محققان این عرصه قرار نگرفته و در عین حال حائز نقش کلیدی در اثبات صحت شرعی عقد بیمه عمر می‌باشد، عبارت است از نظریه صحت معاملات با اشخاص حقوقی به‌عنوان یکی از مبانی حاکم بر بیمه عمر که در این پژوهش، بررسی و اثبات می‌گردد. در پژوهش حاضر با تمسک به عموماً و اطلاقاتی که از شرع مقدس وارد شده است، و نیز تمسک به سیره عقلا، صحت معاملات با اشخاص حقوقی به‌عنوان یکی از پایه‌های اساسی که بنای صحت قرارداد بیمه عمر بر آن استوار می‌باشد، تحلیل و تبیین می‌گردد. به‌همین خاطر سوال اصلی این پژوهش بررسی صحت معامله با اشخاص حقوقی به‌عنوان یکی از مبانی حاکم بر بیمه عمر می‌باشد.

۲. پیشینه پژوهش

مطالعه و پژوهش در باب بیمه عمر از منظر فقه امامیه همواره مورد توجه پژوهشگران و محققان عرصه فقه اقتصادی بوده است. نویسندگان این عرصه یا با استناد به قواعد عمومی معاملات و قراردادها و عدم توقیفی بودن عقود و مبرا بودن از اشکال‌هایی مانند تعلیق، ربا، غرر و... و یا از طریق انطباق عقد بیمه عمر با عقود معهود فقهی مانند صلح، ضمان و... در صدد اثبات مشروعیت فقهی عقد بیمه عمر بوده‌اند. باتوجه به این مطالب می‌توان به مقالات زیر به‌عنوان پیشینه پژوهش اشاره نمود:

در مقاله جایگاه بیمه عمر در عقود معهود فقهی (میرزاخانی، ۱۴۰۱) به روش توصیفی تحلیلی این‌گونه نگاشته شده است: برخی از فقیهان و قانون‌دانان جامعه اسلامی، بیمه عمر را به‌عنوان یک عقد مستقل فرض کردند و با گواهمندی به عموماً و دلایل صحت و درستی عقود و قراردادها، بر صحت عقد بیمه عمر دلالت کردند، ولی بعضی از آنها یا به علت آنکه دلایل صحت و درستی عقود را دربرگیرنده عقود نوآورده و مستحدث همچون بیمه عمر نمی‌دانند یا به علت آنکه اشکالاتی همچون جهالت، غرر و تعلیق که در قرارداد بیمه عمر وجود دارد، به دیدگاه ایشان قابل حل و دفع نمی‌باشد، تلاش بر آن داشته‌اند قرارداد بیمه عمر را با قراردادهای رایج فقهی مانند صلح، ضمان، جعاله، هبه مشروطه و... به مقیاس گذاشته و به روش

انطباق بیمه عمر با آن قراردادهای، به تصحیح قرارداد بیمه عمر بپردازند. در مقاله بررسی فقهی حقوقی صحت یا بطلان بیمه عمر و مقایسه آن با بعضی عقود مشابه (کامل، ۱۴۰۰) به روش توصیفی انتقادی این‌طور بیان شده است: یکی از اقسام قراردادهای بیمه که در زندگی روزمره جامعه کاربرد فراوان و البته طرفداران بسیاری نیز دارد که خالی از ایراد نیز نبوده است بیمه عمر می‌باشد که در میان حقوق دانان ما به تبع نظر فقها، اعتقاد بر این است که بیمه عمر با هیچ‌یک از عقود مشابه مانند: بیع، ضمان، صلح، جعاله، هبه معوض، مضاربه... همسان نبوده و در فرض پذیرش عقد بیمه به‌عنوان یک عقد نوین با ماهیتی مستقل و جدا از سایر عقود معین و معهود در حقوق اسلامی، قابل پذیرش است و ایراداتی همچون ربا، قمار و غرر از آن، قابل دفع خواهد بود.

در مقاله صحت بیمه عمر در عرض عقود مستقل فقهی (سعدی و میرزاخانی، ۱۳۹۲) به روش توصیفی تحلیلی این‌گونه نگاشته شده است: برای تصحیح شرعی و فهم احکام حقوقی قرارداد بیمه عمر دو نوع رویکرد در نظر گرفته شده است؛ یک رویکرد بر اساس توقیفی بودن عقود و دارا بودن منشأ حقوقی در یکی از قراردادهای رایج فقهی و دیگری مبنای عدم توقیفی بودن عقود و سنجیدن آن با عموماً ادله صحت عقود می‌باشد. بیمه عمر بر اساس رویکرد عدم توقیفی بودن عقود، به‌صورت قراردادی مستقل، بر اتصالات و عموماً دلایل صحت و درستی قراردادها ارائه می‌گردد و اگر از موانع درستی بتواند مبرا گردد، می‌توان حکم به درستی و صحت آن داد. برای رسیدن به این هدف، ناچار خواهیم بود تا شبهاتی همچون تعلیق، غرر و ربا در بیمه عمر را رفع کرده و راه‌حل‌ها و راهکارهایی برای ایجاد سازگاری بیمه عمر با مبانی و اصول فقه امامیه ارائه دهیم.

در مقاله تحلیل فقهی و حقوقی ماهیت قرارداد بیمه عمر و ادله مشروعیت آن (امین فرد و زردنگ کشکی، ۱۳۹۲) به روش توصیفی انتقادی این‌طور بیان شده است: قرارداد بیمه عمر به‌عنوان قراردادی مستقل، از قاعده‌های عمومی قراردادها تبعیت کرده و از مانع‌های حقوقی و فقهی مبری می‌باشد. فقیهان و صاحب‌نظران شیعه، قرارداد بیمه عمر را به دلایل شمول عموماً دلایل صحت و درستی عقود و عدم محصوریت عقود در قالب‌های مشخص و معین و همچنین مبرآبودن از مانع‌ها و دافعات فقهی از جمله: قمار، ربا، تعلیق، غرر، تحت‌عنوان عقدی مستقل قبول کرده‌اند، اگرچه ایشان اعتقاد دارند این نوع قرارداد، به‌دلیل منطبق‌بودن با بعضی قراردادهای مشخص و معین همچون هبه معوض و صلح و مضاربه، ممکن است در

فرم این عقود انعقاد یابد.

بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که نوشتار حاضر در نظریه‌پردازی نسبت به مبانی فقهی سیاست‌های کلی تأمین اجتماعی در جهت تبیین مبانی بیمه عمر نگاه نوآورانه دارد و نگاه مخالفان بیمه عمر را مورد نقد قرار داده و درخواست شمول قانون بیمه عمر برای جامعه هدف بیشتری را خواستار است.

۳. ملاحظات نظری

قبل از ورود به مبحث ادله صحت معاملات با اشخاص حقوقی باید به تبیین موضوع بحث که عبارت است از مفهوم شخص حقوقی و مصادیق آن در حقوق و فقه پرداخت.

۳-۱. تعریف شخص حقوقی و حقیقی

«شخصیت عبارت است از نوعی وصف و شایستگی برخوردار از یک سلسله حقوق و تکالیف. این وصف که در کلمات فقها از آن به اهلیت تعبیر می‌شود، اگر ذاتی و هم‌زاد و ملازم با شخص و جدایی‌ناپذیر از او باشد، شخصیت حقیقی یا طبیعی یا عادی نامیده می‌شود و دارنده آن اهلیت را شخص حقیقی گویند که تنها مصداق آن انسان برخوردار از حیات مستقل - نه جنینی - است؛ اما اگر این شایستگی، وصف ذاتی شخص نباشد بلکه شارع یا عقلا آن را برای موجود یا موضوعی اعتبار کرده باشند و در نتیجه قابلیت سلب از آن موجود یا موضوع را داشته باشد، آن را شخصیت حقوقی یا معنوی و اخلاقی و دارنده آن را شخص حقوقی می‌نامند؛ بنابراین، شخصیت حقوقی عبارت است از صلاحیت و قابلیت که شارع یا عقلا فرض و اعتبار کنند تا به موجب آن، صاحب صلاحیت بتواند از حقوق و تکالیفی برخوردار گردد. شخص حقوقی مصادیق متعددی دارد و گستره آن، موارد غیر شخص حقیقی را از آنچه که از نظر عرف و قانون صلاحیت‌دار شدن حقوق و تکالیف را دارد، دربرمی‌گیرد، از قبیل بانک‌های دولتی، شرکت‌ها، مؤسسه‌ها، انجمن‌ها و احزاب» (صفر، ۱۳۷۴، ص. ۸۰).

برخی دیگر از حقوق‌دانان در تعریف و تبیین مفهوم شخص حقیقی و حقوقی این‌گونه نوشته‌اند: «شخص حقیقی عبارت است از انسان، وجود شخص حقیقی از جنبه حقوقی با تولد او شروع می‌شود. به عبارت دیگر، پیش از تولد و در دوران جنینی، موجودی مستقل به حساب نمی‌آید؛ ولی امکان دارد حقی داشته باشد به شرط اینکه زنده به دنیا آید. مفاد ماده ۹۵۷ در قانون مدنی در این باره این موضوع مقرر داشته است که: حمل از حق مدنی برخوردار است به شرط به اینکه زنده به

دنیا آید؛ یعنی ممکن است کسی به نفع او وصیت کند و در نتیجه برای او حقی ایجاد شود، و یا طبق ماده ۸۷۵ قانون مدنی ارث می‌برد. وجود شخص حقیقی با مرگ پایان می‌پذیرد. هر شخص حقیقی به‌وسیله نام، اقامتگاه و اسناد ثبت‌احوال از اشخاص حقیقی دیگر متمایز می‌شود» (صفایی، ۱۳۹۶، ص. ۴۴).

«شخص حقوقی مجموعه‌ای از اشخاص است که منفعت و فعالیت مشترک دارند یا بخشی از دارایی و اموال که به‌منظوره ویژه‌ای تخصیص داده شده‌اند و قانون برای ایشان شخصیتی مستقل در نظر گرفته است، همانند: دولت، شرکت‌های تجاری، انجمن‌ها، دانشگاه تهران، در نتیجه، شخص حقوقی یک موجود اعتباری در نظر گرفته می‌شود که جهت نیل به هدف ویژه‌ای پدیدار شده است» (امامی، ۱۳۹۸، ص. ۲۵۸). شایان‌ذکر است نوعاً در کتب فقهی امامیه تعریف فقهی از شخص حقوقی بیان نشده است و تنها به ذکر مصادیق شخصی حقوقی در فقه مثل: عناوین امام، دولت، امت، فقرا، سادات، مساجد، مؤسسات، شرکت‌ها و... پرداخته شده است (موسوی اردبیلی، ۱۴۱۴ق، ص. ۶۰).

به نظر می‌رسد تعریفی که در برخی از متون فقهی از شخص حقوقی مطرح شده نیز برگرفته از تعریف حقوقی آن می‌باشد و نه تعریف فقهی مستقل از شخص حقوقی؛ به‌عنوان مثال در کتاب «الفقه، القانون» چنین آمده است: «شخص حقوقی عبارت است از گروهی از افراد که در هدف مادی مثل سودآوری یا هدف معنوی مثل انتشار افکار خیرخواهانه و خدمت به مردم در بعدی از ابعاد زندگی مشترک هستند» (حسینی شیرازی، ۱۴۱۹ق، ص. ۴۲۵).

اقسام شخص حقوقی به‌گونه‌ای است که می‌تواند با حقوق خصوصی یا حقوق عمومی مرتبط باشد.

۳-۱- اشخاص حقوقی حقوق عمومی

شخص حقوقی می‌تواند به حقوق عمومی مرتبط گردد، همچون شرکت ملی نفت، مجلس شورای اسلامی، شهرداری تهران، دانشگاه تهران. به‌طور کلی شهرداری‌ها و دولت‌ها و بعضی از مؤسسات و سازمان‌های عمومی که دارای استقلال اداری و مالی می‌باشند در این مجموعه‌اند. شرکت‌ها و سازمان‌های دولتی را نیز بایستی از افراد و شخص‌های حقوقی حقوق عام حساب کرد.

مفاد ماده ۵۸۷ در قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱ مقرر می‌کند: تشکیلات و مؤسسات دولتی و بلدی به‌محض تشکیل و بدون نیاز به ثبت شخصیت حقوقی دارد.

۳-۱-۲. اشخاص حقوقی حقوق خصوصی

این گروه از شخص‌های حقوقی با روابط خصوصی مردم سروکار داشته و فعالیت ایشان در مورد حقوق خصوصی می‌باشد. برخی از این افراد اهداف انتفاعی دارند و برخی دیگر این اهداف را ندارند. موقوفات نیز نوع مستقلی از این اشخاص حقوقی را تشکیل می‌دهند؛ در نتیجه می‌توان اشخاص حقوقی حقوق خصوصی را به سه گروه تقسیم کرد: مؤسسات غیرتجارتی، شرکت‌های تجاری، و موقوفات.

۱- شرکت‌های تجارتی: شرکت تجارتی (بازرگانی یا تجاری) شامل دسته‌ای از اشخاص می‌باشد که اموال یا دارایی یا خدماتی را جهت تقسیم منافع، فعالیت اقتصادی مشترک و ضررهای احتمالی و ممکن مابین خویش به اشتراک می‌گذارند. شرکت تجارتی شامل اقسام گوناگون و متعددی می‌باشد که پیش‌بینی آن در قانون تجارت انجام گردیده است و تمامی شرکت‌ها و مؤسسات تجارتی شخصیت حقوقی دارند (مفاد ماده ۵۸۳ در قانون تجارت).

۲- مؤسسات و سازمان‌های غیرتجارتی: مؤسسات و سازمان‌های غیرتجاری (یا غیرتجارتی) سازمان‌هایی هستند تشکیل شده از دسته‌ای از اشخاص جهت اهداف غیرتجارتی، اعم از انتفاعی و غیرانتفاعی. مفاد ماده ۵۸۴ قانون تجارت اشاره‌ای به این مؤسسات دارد و مفاد ماده ۱ در آیین‌نامه اصلاحی برای ثبت تشکیلات و سازمان‌ها و مؤسسات غیرتجاری تصویب شده در ۱۳۳۷ در مورد این موضوع به شرح زیر می‌باشد: هدف از تشکیلات و سازمان‌ها و مؤسسات غیرتجاری ذکر شده در مفاد ماده ۵۸۴ مذکور در قانون تجارت، تمامی تشکیلات و سازمان‌ها و مؤسساتی می‌باشد که برای اهداف غیرتجارتی از جمله امور خیریه یا امور ادبی و علمی و همانند آن، شکل می‌گیرند، حال آنکه قصد تأسیس‌کنندگان و تشکیل‌دهندگان انتفاع باشد تا نباشد.

۳- موقوفات: همان‌گونه که پیشتر اشاره شد، موقوفات شامل اموال و دارایی‌هایی می‌باشد که از سیر دادوستد خارج و منفعت ایشان به یک هدف و مقصد نیک اختصاص یابد. مفاد ماده ۳ در قانون تشکیلات و اختیارات سازمان حج و اوقاف و امور خیریه تصویب شده در سال ۱۳۶۲ به صراحت عنوان می‌کند که هر موقوفه، شخصیت حقوقی دارد و بر حسب مورد، سازمان یا متولی نماینده موقوفه به حساب می‌آید (صفایی، ۱۳۹۶، ص. ۸۸).

اگر بخواهیم سابقه عنوان شخص حقوقی را در فقه مورد تدقیق و بررسی قرار دهیم باید اظهار کنیم که عنوان مذکور به دلیل جدید بودن در عبارات فقهای گذشته

استعمال نشده است، اما بعضی از فقیهان معاصر، این عنوان را در شریعت، ثابت می‌دانند و با در نظرگیری مصداق‌هایی در فقه، تعریف شخص حقوقی را بر منطبق می‌دانند؛ همانند عنوان امام که به آن دلیل امامت و ولایت، بر انفال و خمس مالک می‌باشد. اموال و دارایی‌های مذکور، املاک شخصیت امام به حساب می‌آید و نه املاک شخصی و فردی امام؛ بنابراین، پس از رحلت امام، این املاک به ارث برده نشدند؛ لیکن به امام جایگزین انتقال یافت. لقب کلی فقرا و مسلمانان که اولی مالک زکات و دومی مالک اراضی مفتوحه عنوه می‌شود و جهات عمومی مانند مشاهد مشرفه، مدارس، مساجد که مالک مال وقفی خود می‌شوند نیز از مصداق شخص حقوقی محسوب می‌شوند.

به عبارت دیگر در تعابیر موجود در فقه عناوین «جهت عامه»، «مصلح عامه» و «جهات عامه» در ترادف با اصطلاح شخصیت حقوقی می‌باشد. از تحقیق در مورد این عناوین این چنین استفاده می‌شود که فقیهان برای اظهار و عنوان این اصطلاح و مقصودرسانی خویش به عنوان مثال و نمونه بسنده کرده‌اند؛ به عنوان نمونه شهید ثانی برای بیان صحت و درستی وصیت برای «جهت عامه» فقیران، فقیهان، مسجدها و مدرسه‌ها را به عنوان چهار مصداق «جهت عامه» معرفی می‌نماید (شهید ثانی، ۱۴۱۰ق، ص. ۱۹).

محقق حلی همچنین صحت و درستی وقف برای جهات عامه را تحت عنوان مصلح با تطبیق بر پل‌ها و مساجد مطرح نموده است و این چنین توصیف می‌کند: «صحیح و درست است وقف برای مصلح، همانند مسجدها و پل‌ها...» (محقق حلی، ۱۴۰۸ق، ص. ۱۶۸).

نویسنده مفتاح الکراره نیز این گونه انگاشته است: «وقف بر فقیهان و فقیران، وقف بر جهت می‌باشد نه وقف بر افراد و اشخاص؛ زیرا واقف به جهت نظر دارد نه اشخاص» (حسینی عاملی، ۱۴۱۹ق، ص. ۲۸).

صاحب جواهر، پل‌ها را به عنوان مصداقی از مصلح عامه (صاحب جواهر، ۱۴۰۴ق، ص. ۱۶۶) و سید یزدی نیز مساجد و پل‌ها را به عنوان مصداقی از جهات عامه (طباطبایی یزدی، ۱۴۱۴ق، ص. ۱۹).

به طور کلی عناوین شخص حقوقی که در تعبیرات فقهی به طور صریح بیان شده‌اند، عبارت‌اند از:

۱- **بیت‌المال:** شریعت، بیت‌المال را دارای قوام حقوقی مستقل اعتبار کرده است که مصلح امت را در اموال عمومی تحقق بخشد. از این رو بیت‌المال، مالک می‌شود یا مال

آن به ملک دیگران درمی‌آید یا ذمه را می‌پذیرد و زکات عاری از ارث یا وصیت را استحقاق پیدا می‌کند و به‌عنوان یک طرف خصومت و دعوا مطرح می‌شود... بلکه باید گفت بیت‌المال به اقسام و بخش‌هایی تقسیم می‌شود که هریک دارای حقوق و اموالی است و بعید نیست که هریک از اقسام، جدای از قسم دیگر و در ضمن شخصیت اصلی بیت‌المال عمومی، به‌نوبه‌خود دارای شخصیت حکمی باشد (حسینی حائری، ۱۴۲۳ق، ص. ۸۴).

۲- وقف: نظام وقف در دین اسلام بر مبنای اعتبار شخصیت حکمی برای وقف به معنای حقوقی جدید مبتنی می‌باشد. قراردادهای عقود حقوقی همانند بیع، اجاره، و... مابین وقف و مردم صورت می‌پذیرد که متولی وقف در امور مربوطه متولی و مسئول آن می‌باشد. همچنین، متولی با پرداخت وجه از سرمایه و دارایی‌های وقف، نیازها و تقاضای آن را تأمین می‌کند و وقف مالک ایشان می‌گردد (حسینی حائری، ۱۴۲۳ق، ص. ۸۵).

در کتاب «تکملة العروة الوثقی» نوشته مرحوم سید محمدکاظم طباطبایی یزدی، از وام‌گرفتن بر عهده وقف توسط متولی سخن به میان آمده است؛ بنابراین می‌توان گفت که وقف بایستی یک عنوان یا لقب حقوقی داشته تا سمت حق و تکلیف قرار داشته و توجیه‌پذیر باشد. ایشان این مطلب را با عبارت زیر تبیین کرده‌اند:

وام‌گرفتن برای تعمیر و ترمیم موقوفات به‌هدف به‌جا آوردن وام از درآمد یا عایدی این نذورات و یا موقوفات یا وجوه خیریه دیگر یا سهم فی‌سبیل‌الله زکات جایز می‌باشد. ایضاً تعمیر و ترمیم این موقوفات از مال و دارایی شخصی خویش به‌نیت و هدف استیفا و ادای آن از منابع اشاره شده فوق جایز می‌باشد، چون این‌گونه قرض و وامی به‌منظور انجام‌دادن تعمیرات از مصداق‌های کارهای درست و خیر به‌حساب می‌آید. ایضاً به‌منظور انجام تعمیرات، جایز می‌باشد که قرض یا وام گرفتن را این عنوان یا لقب‌های موقوفه‌دار شونده ذمه و ضمان متولی، ولی بایستی به شخص قرض‌دهنده اعلام کند که قرض مورد تعهد مدرسه یا مسجد می‌باشد نه ذمه و ضمان قرض‌گیرنده.

تعهد داشتن مسجد یا مدرسه برای قرض نوعی اعتبار عقلایی می‌باشد؛ به‌عبارت‌دیگر، همان‌گونه که صحیح می‌باشد، عنوان مسجد یا مدرسه از منظر عقلایی مالک نذورات و یا موقوفات باشد، ایضاً از منظر عقلایی صحیح این است که مال یا دارایی را برعهده بگیرد (طباطبایی یزدی، ۱۴۱۴ق، ص. ۲۶۸).

۳- دولت: فقها احکامی را برای تصرف حاکم مقرر داشته‌اند که تفسیر آنها فقط زمانی قابل تصور است که برای دولت یک شخصیت عمومی حکمی در نظر گرفته شود. سیدکاظم حائری احکامی را در حوزه‌های گوناگون مانند: روابط خارجی، روابط داخلی و امور مالی که داشتن ذمه دولت را در پی دارد، بیان می‌کند (حسینی حائری، ۱۴۲۳ق، ص. ۸۶).

۴- زکات: مرحوم سیدمحمدکاظم طباطبایی یزدی در کتاب العروة الوثقی در بحث زکات، از قرض گرفتن بر عهده زکات به وسیله حاکم شرع سخن گفته است. به نظر می‌رسد این مطالب براین اساس که زکات با دید یک عنوان حقوقی که طرف حق و تکلیف قرار می‌گیرد می‌تواند قابل توجیه باشد. عبارت وی به شرح زیر است:

برای حاکم شرع جایز است مالی را به‌عنوان زکات، فرض و آن را در مصارف مربوط به زکات هزینه کند؛ به‌طورمثال، ضرورتی پیش آمده است که مصرف مال را می‌طلبد و حاکم چنین مالی را فعلاً ندارد یا فقیری در وضعیت اضطراری قرار گرفته و رفع مشکل وی فقط از راه چنین قرضی انجام می‌پذیرد یا تعمیر مسجد یا پل ارتباطی ضرورت پیدا کرده است؛ به‌گونه‌ای که نمی‌توان آن را به تأخیر انداخت.

در چنین مواردی از عنوان زکات قرض گرفته می‌شود و آنگاه بعد از وصول زکات پرداخت می‌شود. (طباطبایی یزدی، ۱۴۰۹ق، ص. ۳۴۲).

با توجه به مطالب مذکور باید گفت اگرچه عنوان شخص حقوقی به جهت جدید بودن در کلمات فقهای پیشین به کار نرفته است؛ اما مصادیق آن در فقه، ثابت و مورد قبول می‌باشد.

۴. روش پژوهش

این پژوهش در سال ۱۴۰۳ انجام شده و روش آن از نوع تحلیل مضمون کیفی و با رویکرد توصیفی انتقادی است. در گردآوری داده‌ها از روش بررسی اسناد بهره گرفته شد. از آنجاکه پژوهش از نوع کیفی است و محقق به دنبال فهم عمیق از مبانی فقهی مسئله و ابعاد و جنبه‌های آن است، همه مطالب فقهی مرتبط در کتب فقها و آیات قرآن و روایات ائمه (علیهم‌السلام) و همچنین سایر نوشته‌های مرتبط با معامله با اشخاص حقوقی در بیمه عمر در مقالات و کتاب‌های متعدد به‌عنوان جامعه پژوهش محسوب می‌شود. روش نمونه‌گیری از نوع هدفمند است یعنی بر اساس اهمیت و ارتباط با موضوع بحث، مطالب فقهی تا رسیدن محقق به نقطه اشباع انتخاب شده است.

۵. یافته‌های پژوهش

۵-۱. بررسی ادله صحت یا بطلان معامله با اشخاص حقوقی

باتوجه به این نکته که امروزه، بیشتر و بلکه تمامی قراردادهای بیمه عمر با شرکت‌های بیمه که از مصادیق اشخاص حقوقی هستند، منعقد می‌شود، مسئله صحت تصرفات و معاملات با اشخاص حقوقی، یکی از مبانی فقهی حاکم برقرار دادهای بیمه عمر می‌باشد. بدین جهت ما در این پژوهش، دو دلیل عمده و معتبر از ادله صحت تصرفات و معاملات با اشخاص حقوقی را مطرح و به تبیین آن می‌پردازیم.

دلیل اول: تمسک به عموماً و اطلاقات ادله معاملات و عقود مثل «أوفوا

بالعقود» (مأئده / آیه ۱) و «أحلّ الله البیع» (بقره / آیه ۲۷۵)

تمسک به عموم یا اطلاق یک دلیل در زمانی صورت می‌گیرد که ما شک کنیم آیا مورد مشکوک، مشمول اطلاق یا عموم آن دلیل مطلق یا عام می‌شود یا خیر؟ مثلاً در مانحن‌فیه شک می‌کنیم که آیا معاملات و عقود که شخص حقوقی مثل دولت یا شرکت‌های بیمه برگزار می‌کند، تحت عموم أوفوا بالعقود قرار می‌گیرد یا خیر؟ تا حکم به وجود تکلیفی و فاء به آن عقد و صحت وضعی آن شود یا خیر؟

باتوجه به مقدمه مذکور، در چنین مواردی که شک در حکم تکلیفی و وضعی یک معامله یا عقد داریم، ابتدائاً باید موضوع دلیل مطلق یا عام در فرد مشکوک الحکم عرفاً صادق و محرز باشد تا بتوان به اطلاق یا عموم دلیل مطلق یا عام تمسک کرد، مثلاً در مانحن‌فیه ابتدائاً باید احراز شود که آیا عرفاً به معامله‌ای که بین شخص حقوقی و طرف دیگر برگزار می‌گردد، عقد اطلاق می‌شود یا خیر؟

با مراجعه به عرف، اذعان می‌کنیم که در مانحن‌فیه (عقد و معاملاتی که شخصی حقوقی با طرف دیگر قرارداد منعقد می‌کند) موضوع یعنی عقد، عرفاً صادق است، حالا که موضوع صادق است و شک در حکم تکلیفی (وجوب و فاء) و حکم وضعی (صحت) آن قرارداد داریم، می‌توان به عموم أوفوا بالعقود تمسک کرد و حکم به وجوب و فاء به چنین معامله‌ای و به ملازمه عرفیه حکم به لزوم وضعی و به طریق اولی حکم به صحت آن کرد. چون مضمون و محتوای این دلیل (أوفوا بالعقود) عام است و این یعنی وجوب و فاء به تمامی عقود اعم از عقودی که بین دو شخص حقیقی منعقد می‌شود یا بین دو شخص حقوقی یا یک شخص حقیقی و به ملازمه عرفیه می‌توان حکم به لزوم وضعی و صحت و نفوذ این عقد نمود.

یا مثلاً شک می‌کنیم که آیا خرید و فروشی که شخص حقوقی با طرف دیگر

قرارداد واقع می‌کند، وجوب وفاء دارد یا خیر؟ صحیح و نافذ است یا خیر؟ که در چنین مواردی ابتدائاً باید اثبات شود که موضوع دلیل مطلق (یعنی بیع) در فرد مشکوک الحکم، عرفاً صادق و محرز است تا اینکه بتوان به اطلاق دلیل أحل الله البیع تمسک کرد و حکم به حلیت تکلیفی و به ملازمه عرفیه حکم به صحت و نفوذ چنین معامله‌ای کرد. با توجه به این مقدمات چون در چنین مواردی (خریدوفروش شخص حقوقی با طرف دیگر) موضوع یعنی بیع عرفاً صادق است؛ بنابراین می‌توان به اطلاق أحل الله البیع تمسک کرد و حکم به وجوب وفاء و صحت و نفوذ بیع شخص حقوقی کرد؛ چون دلیل، مطلق است و هرگونه بیعی را شامل می‌شود چه دو طرف بیع، شخص حقوقی باشد یا شخص حقیقی، و یا اینکه یک طرف شخص حقوقی و یک طرف شخص حقیقی.

شایان ذکر است که تقریب استدلال مذکور طبق این دیدگاه که مدلول مطابقی آیات شریفه «ووفوا بالعقود» و «أحل الله البیع» حکم تکلیفی وجوب وفای به عقد و حلیت بیع می‌باشد، بیان گردید، اما طبق دیدگاه دیگر که مدلول مطابقی آیه شریفه «ووفوا بالعقود» لزوم وضعی عقد و مدلول مطابقی آیه شریفه «أحل الله البیع» صحت بیع می‌باشد دیگر نیازی به تقریب استدلال طرح شده نیست و آیات مستقیماً دال بر صحت عقد و بیع می‌باشند.

دلیل دوم: سیره عقلاء

بی‌شک از نظر فقهی شخصیت حقوقی برای اماکن مقدسه مانند مسجد، کعبه و برای عنوان‌های حقوقی مانند: امام، امت اسلامی پذیرفته شده است؛ براین اساس استدلال جهت اثبات شخصیت حقوقی برای عنوان‌های حقوقی معاصر این است که شارع، ارتکاز عقلایی اعتبار شخصیت حقوقی را امضا کرده است، نه مصداق‌های محدود و موجود در آن زمان. ازاین‌رو دامنه ارتکاز عقلایی فراتر از مصداق‌های آن زمان مورد امضای شارع است و اختصاص به دایره محقق شده در میدان عمل که محدود به چند مصداق شناخته شده در آن زمان است، ندارد؛ زیرا شأن شارع فقط امضای رفتارهای انعکاس‌یافته در جامعه مسلمانان زمان خود نیست بلکه ارتکازات اجتماعی آنها را که پایه قراردادها و رفتارهای حقوقی آنهاست، نیز مورد توجه قرار داده است. درنتیجه، بازتاب عملی شخصیت حقوقی در زمان و عصر شارع، اگرچه در دایره موجود و محدود صورت گرفته است؛ ولی این محدودیت دایره در ساحت و پیشگاه عمل، به دلیل عدم آشنایی جامعه آن روز با مصادیق جدید شخصیت حقوقی بوده و دامنه و محدوده ارتکاز، وسیع‌تر از مصادیق موجود و حاضر در آن عصر می‌باشد،

به‌شکلی که مصادیق معاصر و کنونی را نیز می‌تواند دربرگیرد.

برهمن اساس یکی از فقهای معاصر چنین می‌نویسد: نوع دیگری از ملکیت که کتاب‌های فقهی اکثراً مورد بحث قرار نداده‌اند، عبارت است از ملکیت جهات عامه و ممکن است آن را از مصداق‌های ملکیت جهت شمرد. از این رو ملکیت به ملکیت حقوقی، در برابر ملکیت شخصی نیز تعبیر می‌شود که از مصداق‌های آن ملکیت حکومت‌ها، دولت‌ها و دیگر عنوان‌های عمومی است (وحید خراسانی، ۱۴۲۹ق، ص. ۴۸۰).

امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) در استفتانات (خمینی، ۱۴۲۲ق، ص. ۲۴۶) به پذیرش شخصیت حقوقی تصریح می‌کند، همچنین در تحریرالوسیله پیرامون معامله‌های بانکی می‌فرماید: تمام معامله‌های جایزی که با افراد حقیقی مسلمان صحیح است، انجام آنها با بانک نیز صحیح است، چه بانک دولتی باشد و چه غیردولتی، چه ایرانی باشد و چه خارجی (خمینی، ۱۴۲۱ق، ص. ۵۵۴).

آیت‌الله مکارم می‌فرماید: عقلاً دو گونه مالک اعتباری می‌کنند: شخص حقیقی و شخص حقوقی، از این رو مؤسسه یا شرکتی را به‌عنوان مالک، معتبر می‌دانند و این مطلب، برگرفته از ارتکاز عقلاً می‌باشد و از مخترعات شارع نیست (مکارم شیرازی، ۱۴۲۶ق، ص. ۴۹۲).

همچنین در جای دیگر می‌فرماید: «شخصیت‌های حقیقی و حقوقی هر دو مالک می‌شوند و می‌توانند طرف معامله واقع گردند؛ بنابراین هر مؤسسه خیریه یا انتفاعی که تأسیس گردد و دارای شخصیت حقوقی شود، با اشخاص حقیقی از این نظر تفاوت نمی‌کند».

مرحوم شهید مطهری در کتاب فقه و حقوق می‌فرماید: «مرحوم آقا حسین قمی، مرحوم آقای بروجردی، و بسیاری از مراجع و فقهای کنونی که شما از ایشان تقلید می‌کنید، عقیده و باورشان بر این است که در مالکیت هیچ تفاوتی بین شخصیت حقوقی و حقیقی وجود ندارد، شخصیت حقوقی هم اعم از اینکه دولت باشد یا غیردولت» (مطهری، ۱۴۲۰ق، ص. ۳۶).

آنچه در این مبحث باید مورد توجه قرار گیرد این است که دو اشکال اساسی بر پذیرش شخصیت حقوقی بر اساس ارتکاز عقلایی مطرح شده که مورد بررسی و مناقشه قرار می‌گیرد.

الف) اشکال اول عبارت است از خروج اشخاص حقوقی جدید از گستره ارتکاز عقلاً در عصر تشریح؛ بیان مطلب: ملکیت و ذمه‌ای که از راه ارتکاز عقلایی در پی اثبات آن هستیم حکم شرعی است. موضوع چنین حکمی در زمان شارع، شخص حقیقی و

برخی شخصیت‌های حقوقی معین و محدود بوده است؛ اما شخصیت حقوقی شرکت، بانک و دیگر مؤسسه‌های مالی که در آن زمان وجود نداشته، به ذهن کسی خطور نمی‌کرده و درحقیقت قابل‌تصور نبوده است؛ پس ماهیت و چیستی شخصیت حقوقی معاصر، توسعه‌دادن حکم شرعی و ارتکاز عقلایی زمان شارع است. به عبارت دیگر شخصیت حقوقی بانک، شرکت‌ها و... ارتکازی جدید است و ربطی به ارتکاز عقلایی و حکم شرعی زمان شارع نسبت به‌عنوان‌های حقوقی محدود و تعریف شده ندارد (حسینی حائری، ۱۴۲۳ق، ص. ۹۱).

جواب: به نظر می‌رسد این اشکال وارد نیست، چراکه مصادیق متعددی از شخصیت حقوقی در عصر معصومین (علیهم‌السلام) وجود داشته و ائمه آن‌ها را امضا نموده‌اند، همانند وقف بر جهات عامه و مساجد، بیت‌المال، امام و... که اعتبار این اشخاص حقوقی، امری عقلایی است و از امضا و عدم ردع این مصادیق از سوی شارع فهمیده می‌شود که شارع اصل ارتکاز عقلایی را درباره شخصیت حقوقی امضا کرده است و این به معنای تأیید انحصاری مصادیق معین و محدود نیست، چراکه هیچ خصوصیت ویژه‌ای در این مصادیق زمان ائمه (علیهم‌السلام) نسبت به مصادیقی که بعداً ایجاد شده‌اند وجود ندارد و اعتبار مصادیق جدید را نمی‌توان توسعه در حکم قبلی و یا حکم جدید محسوب نمود. از سوی دیگر اعتبار مصادیق اشخاص حقوقی از امور تبعدی نیست که توقیفی باشد و نتوان مصادیق دیگری را به آن اضافه نمود (فخعلی، ۱۳۹۳، ص. ۱۹).

به تعبیر دیگر شارع کلیت مالکیت شخص حقوقی را به رسمیت شناخته است شخص حقوقی در هر زمان مصادیق خاصی دارد. در زمان شارع مصادیق شخصیت حقوقی در قالب وقف، بیت‌المال، ... وجود داشته و شارع مالکیت آن‌ها را به رسمیت شناخته است و امروزه مصادیق جدیدی از شخص حقوقی شکل گرفته و این موارد نیز مورد تأیید شارع است، چراکه مصادیقی از مصادیق شخص حقوقی‌اند که کلیت آن توسط شارع تأیید شده است.

ب) اشکال دوم عبارت است از عدم صدق عناوین اشخاص حقوقی زمان تشریح بر عناوین اشخاص حقوقی جدید؛ بیان مطلب: ارتکاز عقلایی موجود در زمان شارع آن گاه برای موضوعات و مصادیق جدید می‌تواند مورد استدلال قرار گیرد که موضوع جدید از مصادیق واقعی موضوع موجود در زمان شارع شمرده شود؛ به‌طورمثال در زمان شارع، حیات سبب ملکیت پذیرفته شده و حیات آن زمان با ابزار ابتدایی انجام می‌شده است؛ اما حیات مباحث در دوران معاصر را با اینکه به‌وسیله ابزار

پیشرفته انجام می‌پذیرد، می‌توان مصداق واقعی موضوع حیازت شمرد. از این رو می‌توان به ارتکاز عقلایی زمان شارع جهت اثبات سببیت حیازت جدید برای ملکیت حیازت کننده استدلال کرد؛ زیرا حیازت ابزار پیشرفته، مصداق واقعی حیازت زمان شارع است، اما عنوان‌های حقوقی معاصر مانند: بانک و شرکت، مصداق واقعی عنوان‌های حقوقی پذیرفته شده در زمان شارع شمرده نمی‌شوند، پس به ارتکاز عقلایی آن زمان نسبت به قابلیت و اهلیت عنوان‌های حقوقی محدود آن زمان نمی‌توان جهت اثبات و قابلیت عنوان‌های حقوقی معاصر استدلال کرده؛ زیرا این عنوان‌های حقوقی معاصر مصداق واقعی آن عنوان‌های محدود و تعریف شده نیست.

جواب: برخی مفاهیم، بیانگر رفتارهای واقعی و تکوینی انسان است؛ مانند مفهوم حیازت، این نوع مفاهیم آن گاه مصداق‌های جدید را شامل می‌شوند که هریک از این مصداق‌های جدید، مصداق واقعی آن مفهوم شمرده شوند. حیازت با ابزار پیشرفته مصداق واقعی و تکوینی مفهوم حیازت شمرده می‌شود، به گونه‌ای که می‌توان گفت مفهوم حیازت دو مصداق واقعی دارد: اول: حیازت با ابزار ابتدایی، دوم: حیازت با ابزار پیشرفته. برخی دیگر مفاهیم حقوقی هستند و مصادیق گذشته و جدید آن‌ها در سایه اعتبار پدید می‌آیند؛ مانند پول که در عالم اعتبار مال شمرده می‌شود. آنگاه چک پول نیز در سایه اعتبار ممکن است در آینده مصداق این مال اعتباری شمرده شود؛ بنابراین مصادیق جدید مفاهیم اعتباری در سایه اعتبار، مصداق واقعی این مفاهیم شمرده می‌شوند؛ اما مصداق واقعی این مفاهیم در عالم اعتبار نه در عالم واقع و تکوین، بر این اساس مالکیت حقوقی اماکن مقدّس مانند: مسجد، کعبه و... و جهت‌های عامه که در زمان شارع پذیرفته شد، اصل مالکیت حقوقی پذیرفته شده، هر چند مصداق‌های آن محدود بوده است و اکنون که مالکیت حقوقی بانک و شرکت پذیرفته می‌شود، در عالم اعتبار مصداق واقعی آن مالکیت حقوقی و جهات عامه شمرده می‌شوند؛ اما مصداق واقعی آن در عالم اعتبار نه در عالم تکوین و واقع؛ زیرا اصل عنوان مالکیت حقوقی پدیده‌ای اعتباری است و مصداق‌های واقعی آن هم در سایه اعتبار عقلایی شکل می‌گیرند؛ بنابراین اصل مالکیت عنوان حقوقی - مالکیت جهت‌های عامه - مصداق‌های واقعی تعریف شده در عالم اعتبار زمان شارع می‌باشد و مصداق‌های جدید نیز در سایه اعتبار عقلایی، مصداق‌های واقعی آن در عالم اعتبار شمرده می‌شود. به عبارت دیگر هر مصداق جدید باید مصداق واقعی عنوان پذیرفته شده در زمان شارع باشد. حیازت در شکل جدید آن مصداق واقعی مفهوم حیازت است. نسبت به مالکیت حقوقی اصل این نوع مالکیت در دایره محدود در زمان شارع

پذیرفته شده است و مصداق‌های جدید با اعتبار عقلایی نسبت به مالکیت حقوقی آنها مصداق‌های واقعی عنوان مالکیت حقوقی می‌شوند؛ البته مصداق‌های واقعی در عالم اعتبار نه در عالم واقع و تکوین (آقائزری، ۱۳۹۶، ص. ۱۲۲).

نتیجه‌گیری

با توجه به جایگاه بیمه عمر در سیاست‌های کلی تأمین اجتماعی و ضرورت گفتمان‌سازی پیرامون آن سیاست‌ها در بین جامعه نخبگانی، لازم بود زیرساخت‌های فقهی بیمه عمر مورد بررسی قرار گیرد. آنچه که در هیچ‌یک از پژوهش‌ها پیرامون اثبات مشروعیت بیمه عمر از دیدگاه فقه امامیه مورد عنایت و توجه پژوهشگران و محققان این عرصه قرار نگرفته و درعین‌حال حائز نقش کلیدی در اثبات صحت شرعی عقد بیمه عمر می‌باشد عبارت است از بررسی صحت یا بطلان معامله با اشخاص حقوقی به‌عنوان یکی از مبانی حاکم بر بیمه عمر که در این پژوهش، بررسی شد. بنا به یافته‌های پژوهش باید این‌گونه نگاشت: با تمسک به اطلاقات و عمومات ادله معاملات و عقود و نیز با توجه به این مبنا که اصل در دادوستد و معاملات عقلایی، امضای شارع می‌باشد و نه تأسیس، مگر در مواردی که شارع در آنجا نظر خاص دارد مثل بحث ربا و بیع خمر و خنزیر و با التفات به این نکته که دادوستد و معاملات با اشخاص حقوقی از ارتکازات عقلا و سیره آنان به شمار می‌آید و نیز مصادیق اشخاص حقوقی، منحصر در مصادیق اشخاص حقوقی زمان شارع نیست بلکه هر زمان دارای مصادیق خاص مربوط به آن زمان می‌باشد که متناسب با زمان و مقتضیات جدید به وجود آمده است؛ مثل شرکت‌های بیمه امروزی که از مصادیق جدید اشخاص حقوقی هستند، مانعی از جواز و صحت معاملات با اشخاص حقوقی وجود ندارد. پیشنهاد می‌شود با توجه به سیاست‌های کلی ابلاغی از طرف مقام معظم رهبری در مورد تأمین اجتماعی و تأکید بر توسعه بیمه‌های پایه و تکمیلی و صحت فقهی معامله با اشخاص حقوقی به‌عنوان یکی از مبانی حاکم بر قراردادهای بیمه عمر که در تحقیق مزبور، نظریه مذکور بررسی و اثبات گشت، بیمه عمر به‌عنوان حامی خانواده و جامعه انسانی مورد تأکید دولت اسلامی قرار گیرد.

پیشنهادها

در پایان به قانون‌گذاران و سیاست‌گذاران پیشنهاد می‌شود مخالفان فقهی قانون مصوب خود را در جلسات اداری مورد مشورت خود قرار دهند تا شمولیت فقهی



قانون برای نظرهای مختلف تأمین شود و قابلیت اجرایی بیشتری در جامعه داشته باشد. در ضمن لازم است با توجه به جایگاه بیمه عمر در فقه اسلامی، پوشش آن در جامعه شمول بیشتری داشته باشد.

فهرست منابع

قرآن کریم.

آقانظری، حسن (۱۳۹۶). بررسی فقهی حقوقی شخصیت حقوقی. حقوق اسلامی، (۵۴).

امامی، سیدحسن (۱۳۹۸). حقوق مدنی. قم: انتشارات اسلامی.

امین فرد، محمد و زردرنگ کشکی، حکیمه (۱۳۹۲). تحلیل فقهی و حقوقی ماهیت قرارداد بیمه عمر و ادله مشروعیت آن. پژوهش نامه بیمه، (۱۱۲).

حسینی حائری، سید کاظم (۱۴۲۳ق). فقه العقود. قم: مجمع الاندیشه الاسلامی.

حسینی شیرازی، سید محمد (۱۴۱۹ق). الفقه. بیروت: مرکز الرسول الاعظم.

حسینی عاملی، سید محمدجواد (۱۴۱۹ق). مفتاح الکرامه. قم: انتشارات اسلامی.

خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۱). سخنان مقام معظم رهبری. تهران: انتشارات معظم له.

خمینی، سید روح‌الله (۱۴۲۱ق). تحریر الوسیله. قم: دارالعلم.

خمینی، سید روح‌الله (۱۴۲۲ق). استفتائات. قم: انتشارات اسلامی.

سعدی، حسینعلی و میرزاخانی، رضا (۱۳۹۲). صحت بیمه عمر در عرض عقود مستقل فقهی. پژوهش نامه بیمه، ۲(۳).

صاحب جواهر، محمدحسن (۱۴۰۴ق). جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام. بیروت: داراحیاء التراث العربی.

صفار، محمدجواد (۱۳۷۴). شخصیت حقوقی. تهران: انتشارات دانا.

صفایی، سید حسین (۱۳۹۶). حقوق مدنی، اشخاص و اموال. تهران: انتشارات میزان.

طباطبایی یزدی، سیدمحمدکاظم (۱۴۰۹ق). العروه الوثقی. بیروت: مؤسسه الاعلمی.

طباطبایی یزدی، سیدمحمدکاظم (۱۴۱۴ق). تکمله العروه الوثقی. قم: داوری.

شهید ثانی، زین‌الدین بن علی (۱۴۱۰ق). الروضه البهیة. قم: انتشارات داوری.

فخعلی، محمدتقی (۱۳۹۳). تحلیل فقهی شخصیت حقوقی. آموزه‌های فقه مدنی، (۱۹).

کامل، حمید (۱۴۰۰). بررسی فقهی حقوقی صحت یا بطلان بیمه عمر و مقایسه آن

با بعضی عقود مشابه. چهارمین کنفرانس بین‌المللی فقه و حقوق و پژوهش‌های دینی.

محقق حلی، جعفر بن حسن (۱۴۰۸ق). *شرایع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام*. قم: اسماعیلی.

مطهری، مرتضی (۱۴۲۰ق). *مجموعه آثار*. قم: اسلامی.

مکارم شیرازی، ناصر (۱۴۲۶ق). *انوار الفقاهه*. قم: مکتبه الامام امیرالمؤمنین (علیه‌السلام).

موسوی اردبیلی، سیدعبدالکریم (۱۴۱۴ق). *فقه الشركه و کتاب التأمین*. قم: دارالعلم.

میرزاخان، رضا (۱۴۰۱). جایگاه بیمه عمر در عقود معهود فقهی. *پژوهش نامه فقه اجتماعی*، سال دهم، (۲).

وحید خراسانی، حسین (۱۴۲۹ق). *العقد/النضید*. قم: دار التفسیر.

References

- Qur'an al-Karim (2013 CE / 1434 AH / 1392 SH). Persian translation by Ayatollah Makarem Shirazi. Tehran: Abedzadeh. (In Persian)
- Abbasi Moghadam, Mostafa (2012 CE / 1433 AH / 1391 SH). Comparison of Communication and Propagation Styles of Quranic Figures with Contemporary Methods. *Culture-Communication Studies*, 13(18 (Serial 50)), 113-144. <https://sid.ir/paper/213608/fa> (In Persian)
- Balkhi, Mohammad Esmail Labib & Jalili, Mohammad Naeem (2023 CE / 1444 AH / 1402 SH). Quranic Stories: Objectives, Characteristics, and the Wisdom of Repetition. *Peshawar Islamicus*, 14(1), 46–68. <https://zenodo.org/record/8242680>
- Batani, Mohammad Reza (2021 CE / 1442 AH / 1400 SH). On Language (Collection of Articles). Tehran: Agah Publications. (In Persian)
- Behjatpour, Abdolkarim & Ahmadi Parto, Mohammad Taghi. (2022 CE / 1443 AH / 1401 SH). Analysis of the Gradual Approach in Solving Social Issues in the Qur'an with a Focus on the Woman's Issue. *Qur'an and Social Sciences*, (8), 142-163. <http://noo.rs/XG7KG> (In Persian)
- Dehkhoda, Ali Akbar (1998 CE / 1418 AH / 1377 SH). *Dehkhoda Dictionary*, supervised by Mohammad Moein and Jafar Shahidi. Tehran: University of Tehran. (In Persian)
- Horeameli, Mohammad (2007 CE / 1428 AH / 1386 SH). *Wasa'il al-Shi'ah ila Tahsil Masa'il al-Shari'ah*. Tehran: Ketabchi Publishing. (In Persian)
- Hussein, Shakir, Ali, Mohammad Ramadan & Khorshid, Modassir. (2023 CE / 1444 AH / 1402 SH). The Role of Religion in Personality Building from an Islamic Perspective. *Journal of Religious and Social Studies*, 3(2), 129–145. <https://doi.org/10.53583/jrss06.08.2023>

- Ibn Hisham, Abd al-Malik ibn Hisham (2013 CE / 1434 AH / 1392 SH). *Al-Sirah al-Nabawiyah*, Vol. 2. Beirut: Dar al-Ma'rifah.
- Karimi, Yousef (2023 CE / 1444 AH / 1402 SH). *Personality Psychology*. Tehran: Virayesh Publishing. (In Persian)
- Kuhestani, Om al-Banin, Razavi Doost, Gholamreza, Mousavi, Seyed Mohammad Hossein & Zarei, Mohammad (2022 CE / 1443 AH / 1401 SH). Human Communication Skills in Interpersonal Relationships within the Monotheistic Lifestyle from the Perspective of Imam Hasan al-Askari (PBUH). *Qur'an and Social Sciences*, (8), 10-36. <http://noo.rs/heGs> (In Persian)
- Kulayni, Mohammad ibn Ya'qub (2020 CE / 1441 AH / 1399 SH). *Usul al-Kafi*, Vol. 2. Translator: Abbas Behnejad. Tehran: Araye Publications. (In Persian)
- Mahdavi, Fatemeh, & Sajjadi, Marzieh Sadat (2022 CE / 1443 AH / 1401 SH). The Effect of Teaching Communication Skills on Improving Marital Relationships with Emphasis on Islamic Foundations. *Islamic Research on Gender and Family*, 5(8), 9-27. (In Persian)
- Majlisi, Mohammad Baqir (2011 CE / 1432 AH / 1390 SH). *Bihar al-Anwar*. Beirut: Dar al-Ihya al-Turath al-Arabi.
- Mohammad ibn Husayn Sharif al-Radi. (2008 CE / 1429 AH / 1387 SH). *Nahj al-Balagha*. Translation by Mohammad Dashti. Tehran: Alhadi. (In Persian)
- Mohseniān Rad, Mehdi (2022 CE / 1443 AH / 1401 SH). *Communication Studies*. Tehran: Soroush Publications. (In Persian)
- Naraqi, Ahmad (2020 CE / 1441 AH / 1399 SH). *Mi'raj al-Sa'adah*. Mashhad: Behnashr (Astan Quds Razavi Publications). (In Persian)
- Nazarbeigi, Maryam & Fallahzadeh, Ahmad (2021 CE / 1442 AH / 1400 SH). Imam Hasan al-Askari (PBUH) and Solving the Challenge of "Proof of Imamate" Based on the Central Propagation Model. *Shi'ism Studies Quarterly*, 19(73), 109-134. doi:10.22034/shistu.2021.530630.2055 (In Persian)
- Qaraati, Mohsen (2018 CE / 1439 AH / 1397 SH). *Tafsir Noor*. Tehran: Cultural Center of Lessons from the Qur'an. (In Persian)
- Qotb, Mohammad (2010 CE / 1431 AH / 1389 SH). *Islamic Educational Method and Its Practical Application*. Translated by Mahmoud Ebrahimi. Tehran: Aras. (In Persian)
- Rageb Esfahani, Hussein ibn Mohammad (2016 CE / 1437 AH / 1395 SH). *Mufradat Alfaz al-Qur'an al-Karim*. Translation by Hussein Khodaparast. Qom: Navid-e Islam Qom. (In Persian)
- Rajai, Mohammad Khalil (2000 CE / 1420 AH / 1379 SH). *Ma'alem al-Balagha in Meaning, Expression, and Rhetoric*. Shiraz: Shiraz University Publications.
- Rusli, Rusli, Esnaiyati, Esnaiyati & Ramli, Anggrini (2024 CE / 1445 AH / 1403 SH). Managing Multicultural Challenges in Aceh with an Islamic Communication Approach. *Muharrrik*, 7(2), 283-299. <https://doi.org/10.37680/muharrrik.v7i2.6571>

- Saleh, Achiruddin, Merisangan, Hasibi, Abdullah, Superman, Hamid, Hariyanti & Jayanti, Solvina. (2024 CE / 1445 AH / 1403 SH). Psychological Resilience of Muslims during the Pandemic. *International Journal of Religion*, 5(10), 4804-4818. <https://doi.org/10.61707/pdgekd27>
- Sharifi, Enayatollah (2017 CE / 1438 AH / 1396 SH). Communication Skills in the Qur'an. *Ma'aref-e Qur'anic Studies (Afaq-e Din)*, 8(30), 151-184.
- Sharifi, Enayatollah, Khani Nezhad, Mohammad Hossein & Khal'atbari Limaki, Hesamuddin (2017 CE / 1438 AH / 1396 SH). Propagation Methods of Imam Reza (PBUH). *Razavi Culture*, 5(19), 149-176. (In Persian)
- Tabarsi, Hasan ibn Fazl (2005 CE / 1426 AH / 1384 SH). *Makarem al-Akhlaq*, Vol. 1. Qom: Dar al-Huda.
- Tabatabai, Mohammad Hossein (1995 CE / 1415 AH / 1374 SH). Translation of *Tafsir al-Mizan*, translated by Mohammad Baqir Mousavi Hamadani. Qom: Islamic Publications. (In Persian)
- Va'ez, Seyed Hossein, Toofan Fard, Khadijeh & Saadatmand, Zohreh (2022 CE / 1443 AH / 1401 SH). Examining the Status and Concept of Dialogue and Questioning in the Teachings of Imam Ali (PBUH). *Research in Islamic Education Issues*, 30(57), 117-150. (In Persian)
- Vazinpour, Nader (2002 CE / 1423 AH / 1381 SH). *On the Horse of Speech*. Tehran: Foroughi Publications. (In Persian)